

УДК339.9(075.8)

Краснодєд Т. Л., к.е.н., доцент;

Бакіна Т.В., к.е.н., доцент

Таврійський державний агротехнологічний університет

УДОСКОНАЛЕННЯ ТОВАРНОЇ СТРУКТУРИ ПРОДУКЦІЇ АПК УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ПІДВИЩЕННЯ ЇЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НА СВІТОВОМУ РИНКУ

***Анотація.** В статті виявлено об'єктивну необхідність дослідження товарної структури експортованої та імпортованої сільськогосподарської і продовольчої продукції. Виявлено види вітчизняної продукції, що має найбільший попит на світовому ринку. Також визначено характер українського попиту на продукцію іноземних виробників. Водночас розглянуто резерви удосконалення експортно-імпоротної структури аграрно-продовольчої продукції. Запропоновано напрями розробки раціональної стратегії нарощування експортного потенціалу України в контексті підвищення її конкурентоспроможності на світовому ринку продовольства.*

***Ключові слова:** зовнішня торгівля, світовий ринок, товарна структура, експорт, імпорт, сільськогосподарська продукція, продовольча продукція, конкурентоспроможність, торговельне сальдо.*

Krasnoded T. L.

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Economics Department;

Bakina T. V.

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Economics Department

Tavria State Agrotechnological University

IMPROVEMENT OF THE COMMODITY STRUCTURE OF AIC OF UKRAINE PRODUCTS IN THE CONTEXT OF IMPROVING IT COMPETITIVENESS IN THE WORLD MARKET

***Annotation.** In the international economy an important subject of study is the foreign trade and export-import operations. Meanwhile, in the agriculture sphere of Ukraine very relevant subject for study is export commodity structure analyze of agricultural and food products, as it is the necessary condition for developing of the Ukrainian export potential increase strategy in the agro-food products world market.*

The analysis of the export and import commodity structure of agricultural and food products showed that Ukraine is an active world agro-food market participant. It sells and buys raw materials and finished food products from foreign competitors. Many factors determine the volume and ratio of purchased and sold on the world market products. Milk and milk products, poultry eggs and natural honey predominated in export of live animals and animal products commodity structure. Cereal crops dominate in export vegetable products commodity structure considerable margin from other products in this category. Specific export share of adipose and oils and prepared food products in the total agricultural and food products exports is about the same level, in second place after grain. The imports of live animals and animal products commodity structure demonstrates relatively high level of fish and shellfish purchasing. The most imported animal origin products for this category is edible fruit nuts, coffee and tea. Prepared foods are the most imported categories in total agricultural and food products imports.

Improving export structure and increasing the export volume of raw materials and agro-industrial products is the main way to increase of competitiveness in the global food market. Enhance competitiveness level of agricultural products and increase the export volume is necessary in several stages, starting with achieving stability in material and technical base, ending the formation of rational marketing concept. Ukrainian businesses have the opportunity to increase sales volumes in the agricultural and food products global market if there will be a mechanism to reduce production costs and sale export products costs. At the same time the using of innovative development of export potential for national agrarians is a prerequisite for increase and improving export and import commodity structure.

***Key words:** foreign trade, world market, commodity structure, exports, imports, agricultural products, food products, the competitiveness.*

Постановка проблеми. Сьогодні оптимізація структури експортно-імпорتنих товарних потоків, удосконалення зовнішньоторговельної політики та

розвиток імпортозаміщення сприятиме зменшенню дефіциту зовнішньої торгівлі України. Отже, дослідження основ міжнародної торгівлі та її експортно-імпоротної структури є актуальною проблематикою в контексті світової економіки. Це положення в повній мірі можна віднести до аграрно-промислового комплексу, тому аналіз товарно-експортної структури сільськогосподарської та продовольчої продукції України є досить своєчасною та цікавою тематикою для дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед сучасних економістів-міжнародників та аграрників основи зовнішньої торгівлі та особливості формування експортно-імпоротної структури агропродовольчої продукції досліджували: Заєць К.Д. (вивчав проблеми державного регулювання виробництва та проблеми підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції) [2]; Зборовська Ю.Л. (аналізувала конкурентоспроможність продукції як умову нарощування експортного потенціалу) [3]; Луценко В.О. (розробляв заходи підвищення ефективності експортних операцій промислового підприємства) [6]; Рубан І. В. (обґрунтовував стратегію розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств) [9]; Салькова І. Ю. і Следзь С. (аналізували структуру експорту продукції АПК) [10,11] та інші.

Формулювання цілей статті. Головною метою дослідження є характеристика та виявлення напрямів удосконалення експортно-імпоротної структури сільськогосподарської та продовольчої продукції в контексті підвищення конкурентоспроможності України на світовому ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз товарної структури експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції в Україні дає можливість виявити, по-перше, види продукції, які мають найбільший попит на світовому ринку сировинно-харчових продуктів та, навпаки, види продукції, попит на які є невисоким. І, по-друге, виявити перспективні резерви зростання цього попиту. Дослідження проведено на основі статистичних даних Держкомстату України за 2011-2016 р.р. [2; 10; 13; 14].

Отже, товарна структура експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції України за аналізований період характеризується наявністю багатьох

тенденцій. Загальна вартість продукції за 2011-2016 р.р. зросла на 19,3%, що в грошовому вигляді склало 2477693,5 тис. дол. США. Така зміна за цей період обумовлена: по-перше, зменшенням експортної вартості живих тварин і продуктів тваринного походження, а також готових харчових продуктів на 17,3 та 16,7% відповідно; зростанням експортної вартості продуктів рослинного походження аж на 46,3% та жирів і олій рослинно-тваринного походження на 16,7%. Щодо змін відносно попереднього 2015 року, то тут слід відмітити аналогічні тенденції. Загальна вартість експортної продукції зросла на 4,9% або 718658,1 тис.дол. США. Але експорт продуктів рослинного походження зріс всього на 1,5%, по живим тваринам і готовим харчовим продуктам спостерігалось незначне зменшення – 5,9 та 0,8%. Слід зауважити, що незважаючи на загальні тенденції до зменшення або збільшення експорту товарної продукції по окремим категоріям за період 2011-2016 р.р., протягом шести років ці тенденції на мали чітко спрямованого характеру – мали місце як зменшення, так і збільшення показників в середині періоду. Наприклад, в 2012 році експортна вартість продуктів рослинного походження відносно попереднього року зросла в 1,7 рази, потім поступово знижувалася. Це стосується і інших категорій продукції. Що стосується саме структури товарної продукції, то слід відмітити, що величезну долю експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції становлять продукти рослинного походження – починаючи з 2012 року вони займають половину всього експорту продукції АПК. Тенденція ця є стабільною, спостерігається навіть деяке зростання питомої ваги експорту продукції даної категорії. За ними йдуть жири та олії рослинного і тваринного походження (їх середня питома вага в загальній вартості експортної продукції АПК за аналізований період склала 23,7%) та готові харчові продукти (19,2%). Найменша доля належить живим тваринам та продуктам тваринного походження, чия середня питома вага в загальній вартості експортної продукції АПК за 2011-2016 р.р. становила всього 6,0%. Такий низький рівень показника свідчить про відповідний стан тваринництва України та проблемний характер його розвитку.

Якщо поглянути на експортний характер живих тварин та продуктів тваринного походження більш детально, то можна за аналізований період відмітити ряд неоднозначних тенденцій. При загальному зниженні вартості експорту по даній категорії в 2016 році відносно 2011 та 2015 р.р. на 17,3 та 5,9% відповідно (або 161569,2 та 48398,0 тис. дол. США.) спостерігалися значні прирости по багатьом показникам. Так, в 2016 році відносно 2011 року приріст експорту живих тварин, м'яса та їстівних субпродуктів, а також деяких інших продуктів тваринного походження становив відповідно 214,1, 95,9 та 61,8%. Відносно попереднього 2015 року прирости вартості експорту відрізнялися, але теж спостерігалися по живим тваринам, м'ясу та їстівним субпродуктам, рибі і ракоподібним (відповідно 20,5, 2,7 та 30,9%). Щодо експорту «живих тварин», то якщо взяти до уваги той факт, що в країні не спостерігається росту продуктивного поголів'я вже багато років, то можна з упевненістю стверджувати – зростання це викликане ростом цін на товари даної категорії та інфляційними чинниками. Отже, очевидний вплив на зменшення вартості експорту живих тварин та продуктів тваринного походження загалом в 2016 порівняно з 2011 роком створили риба і ракоподібні, молоко та молочні продукти, яйця птиці, натуральний мед; а порівняно з 2015 роком – молоко, молочні продукти та деякі інші продукти тваринного походження. Таким чином по групі «експорт живих тварин та продуктів тваринного походження» категорію «молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед» слід виділити як «найнижкоекспортнішу» - зменшення вартості експорту тут склало в 2016 році відносно 2011 та 2015 р.р. 53,1 та 14,5% відповідно. Така ситуація, в першу чергу, обумовлена проблемним характером функціонування та розвитку молокопродуктового комплексу, починаючи від низьких обсягів виробництва молочної сировини і закінчуючи відсутністю раціональних стратегій реалізації міжнародного маркетингу у сфері збуту якісних продуктів її переробки на світовому ринку. На сьогоднішній день, функціонування на повну потужність вітчизняних м'ясо-молочних виробничих підкомплексів з не спадаючим рівнем

рентабельності є запорукою підвищення експортного потенціалу країни за умов повноцінного сировинного забезпечення.

Аналізуючи товарну структуру експорту продуктів рослинного походження, можна відмітити наступне. За аналізований період (2011-2016 р.р.) загальна експортна вартість продуктів рослинного походження зросла на 46,3%, що в грошовому виразі склало 2561736,6 тис. дол. США. Найбільші темпи приросту відмічаються у вартості експорту живих дерев та інших рослин; зернових культур та рослинних матеріалів (99,4, 67,9 та 1441,6% відповідно). Звісно, на зростання вартості експортної продукції рослинництва вплинув приріст по багатьом її підвидам, але суттєву роль у цьому зростанні у грошовому вигляді відіграє тільки приріст по категорії «зернові культури», оскільки вони займають найвищу питому вагу у експорті продукції АПК серед інших видів продукції з групи «експорт продуктів рослинного походження». Відмічалось і зменшення вартості експорту серед продуктів рослинного походження за 2011-2016 р.р. Це стосується їстівних плодів і горіхів та шелаку природного (31,8 та 52,8% відповідно). Стосовно даної товарної групи, то підвищення обсягів виробництва та реалізації зернових та олійних культур також є резервом нарощування експортного потенціалу України. Інші види продуктів рослинного походження не задають значного впливу на продовольчий експортний потенціал країни, бо їх вартісні надходження в структурі реалізації аграрно-промислової продукції займають мізерну частку.

Характеристика товарної структури експорту жирів, олії тваринного або рослинного походження та готових харчових продуктів відображає наявність кількох чітко виражених тенденцій. По-перше, вартість експорту жирів, олії тваринного або рослинного походження має тенденцію до незначного коливання протягом всього аналізованого періоду, проте відзначається загальним зростанням в 2016 році відносно 2011 та 2015 років на 16,7 та 20,1% відповідно, що у грошовому виразі становить 566568,8 та 663176,7 тис. дол. США. Водночас жири та олії протягом всього досліджуваного періоду мають відносно високу питому вагу у загальній вартості експортної товарної продукції АПК країни (23,7% в середньому за 2011-2016 р.р.). Також слід зазначити, що їх питома частка

в загальній структурі експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції знаходиться приблизно на одному рівні, на другому місці після зернових. Тобто, при ефективній маркетинговій стратегії, орієнтованій на світовий сировинно-продовольчий ринок, реалізація продукції по товарно-експортним категоріям жирів та олій забезпечить певне нарощування аграрно-промислового експортного потенціалу країни. По-друге, вартість експорту готових харчових продуктів у 2016 році в основному характеризується зменшенням переважно по всіх підвидах продукції як по відношенню до базового, так і попереднього років. Щодо товарної структури експорту готових харчових продуктів, то за середнім показником питомої ваги товарної групи у загальному експорті продукції АПК за 2011-2016 р.р. продукцію можна розташувати в наступній послідовності: какаопродукти – 2,8%; продукти із зерна – 2,1%; алкогольні, безалкогольні напої та тютюнові вироби – по 1,9%; продукти переробки овочів – 1,7%; потім – інші продукти.

Товарна структура імпорту сільськогосподарської та продовольчої продукції демонструє рівень самозабезпечення країни, тобто відносну картину щодо того, які продукти сировинно-виробничі потужності країни не дозволяють виробити в достатній кількості для задоволення власних потреб сьогодні та на ближчу перспективу, а також в певній мірі демонструє рівень конкурентоспроможності на світовому продовольчому ринку. Аналіз товарної структури імпорту сільськогосподарської та продовольчої продукції в Україні проведено на основі статистичних даних Держкомстату України за 2011-2016 р.р. [2; 10; 13; 14].

Отже, аналіз товарної структури імпорту сільськогосподарської та продовольчої продукції засвідчив, що протягом аналізованого періоду в ній переважали готові харчові продукти із середньою питомою вагою за шість років 43,3%. На другому місці знаходилися продукти рослинного походження (32,2%). Найменша доля належала жирам та оліям тваринного або рослинного походження (5,7%). Протягом шести років тенденції ці мали схильність до коливання в межах декількох відсоткових пунктів. Щодо вартісних показників імпорту сільськогосподарської та продовольчої продукції в Україну, то тут слід відзначити дві чітко спрямовані тенденції. По-перше, в 2016 році в порівнянні з базовим 2011

роком по всіх категоріях продукції відбулося зменшення вартості імпорту. Воно склало за шість років 38,7% (2455639,0 тис.дол. США), в тому числі найбільше зменшення вартості імпорту – по жирам та оліям тваринного і рослинного походження (47,6%), найменше – по продуктам рослинного походження (29,3%). По-друге, в порівнянні з попереднім 2015 роком по всіх категоріях продукції відбулося, навпаки, збільшення вартості імпорту, яке загалом становило 11,7% або 406634,5 тис. дол. США в грошовому виразі. При цьому найвищі темпи приросту вартості імпорту за рік спостерігалися по жирам та оліям (34,9%) найменші – по готовим харчовим продуктам (7,8%). Слід зазначити, що принципово різні розміри питомої ваги товарних груп у складі загального імпорту сільськогосподарської та продовольчої продукції значно обумовлюють той факт, що по окремих видам продукції темпи приросту можуть бути високими, а темп приросту вартості загального імпорту – невисоким, як в даному випадку.

Більш детальний аналіз товарної структури імпорту живих тварин та продуктів тваринного походження засвідчив, що протягом 2011-2016 р.р. найвища питома вага вартості імпорту належала рибі і ракоподібним та м'ясним продуктам (9,4% та 5,1% в середньому за шість років від загального імпорту сільськогосподарської та продовольчої продукції). Це, в першу чергу, обумовлено нерозвинутим промисловим виробництвом рибно-ракової продукції в Україні та потребою вітчизняного ринку в екзотичних морепродуктах, а також проблемним характером розвитку і функціонування м'ясо-продуктового підкомплексу. Вартісні показники імпорту живих тварин та продуктів тваринного походження за шість років мали тенденцію до поступового суттєвого його зниження (на 39,5% або 409091,5 тис. дол. США), тоді як за останній рік, навпаки, спостерігався приріст на 14,2% (78108,9 тис. дол. США). Цей приріст, безумовно, було обумовлено ввезенням рибної та ракоподібної продукції, зростання імпорту якої за один рік склало 40,8%. Приросту вартості імпорту по іншим групам продукції тваринного походження в 2016 році відносно попереднього року не спостерігалось. Отже, відновлення, розвиток та налагодження потужного м'ясопродуктового виробництва за сучасними технологіями дасть змогу

підвищити рівень самозабезпечення країни продуктами тваринного походження і водночас зменшити обсяги імпортованої продукції.

Статистичні дані по імпорту продукції рослинного походження свідчать, що за 2011-2016 р.р. зі значним відривом від інших продуктів рослинництва перше місце займали їстівні плоди та горіхи. Їх середня питома вага в загальному імпорті аграрно-промислової продукції України за шість років становила 13,3%. На другому місці знаходяться насіння і плоди олійних культур (5,6%). Такі високі частки, як і у випадку з ракоподібними та заморськими морепродуктами, обумовлюються потребою внутрішнього ринку в екзотичній продукції. Наприклад, тропічні фрукти та овочі, оливки, маслини, різні сорти горіхів тощо користуються в Україні надзвичайним попитом, незважаючи на великі обсяги виробництва вітчизняних плодів та горіхів. Сюди ж можна віднести недешеві сорти кави та чаю, бо в країні не вирощують кавові зерна і без відповідного імпорту, не маючи достойних субститутів, не обійтися. Тобто, такі пропорції в питомій вазі імпорту продуктів рослинного походження, на думку автора, вочевидь можна пояснити виробничою специфікою та спеціалізацією вітчизняних галузей. Слід зазначити, що в Україні на сьогоднішній день вже є ряд аграрних підприємств, які розпочали виробництво екзотичної продукції рослинництва. Але вони знаходяться практично на початковому і складному етапі функціонування та розвитку і ще не в змозі забезпечити вітчизняний ринок своїм продуктом в повному обсязі, що й обумовлює певні обсяги відповідного імпорту. Вартість імпорту рослинних матеріалів для виготовлення та продукції борошномельно-круп'яної промисловості має найменшу питому вагу в загальному імпорті аграрно-промислової продукції України за шість років (0,0 і 0,5%), що також свідчить про рівень самозабезпечення країни в даних видах продукції.

Аналізуючи вартісні обсяги імпорту жирів, олії тваринного або рослинного походження, можна побачити спадаючу тенденцію щодо загальної вартості щорічно ввезеної даної продукції, за винятком останнього року відносно 2015 року, де відбулося зростання вартості у 34,9% (63618,4 тис. дол. США). А за 2011-2016 рр. зменшення слало 47,6% (222710,8 тис. дол. США). Світові ціни на дану

продукцію не мають такої тенденції, тому можна відмітити зростаючий рівень самозабезпечення країни жиром-олійною продукцією. До того ж середня питома вага вартості імпортованих жирів та олій за шість років у загальному імпорті продукції АПК відносно невисока, становить всього 5,7% проти 23,7% питомої ваги вартості експорту жирів та олій у загальному експорті продукції АПК. Щодо структури вартості імпортованих готових харчових продуктів, то першочергові місця тут займають групи «різні харчові продукти», тютюн та його промислові заміники, алкогольні та безалкогольні напої. Середня питома вага вартості їх імпорту за шість років у загальній вартості імпорту продукції АПК становить відповідно 8,7, 8,4, 6,9%. Потім йдуть какао та продукти з нього (6,1%). Вартісні показники імпорту готових харчових продуктів свідчать про своє значне зменшення за шість років на 42,7%, що в грошовому виразі складає 1292711,7 тис. дол. США. При цьому найсуттєвіше зменшення спостерігалось по цукру і кондитерським виробам з нього та продуктам переробки овочів (75,7 та 60,1 % відповідно). Найменше зменшення вартості імпорту за шість років серед готових харчових продуктів відбулося по групі «тютюн і промислові заміники тютюну» (10,0%). А якщо поглянути на зміни вартості імпорту готових харчових продуктів тільки за останній рік, то тут відзначаються протилежні тенденції тим, що відбувалися відносно базового 2011 року – вартість імпорту готових харчових продуктів, навпаки, зросла на 7,8% (126277,0 тис. дол. США), в тому числі значне зростання відбулося по цукру і кондитерським виробам з нього та продуктам з м'яса і риби (61,5 та 45,4% відповідно). А по таким групам продукції, як перероблені овочі, залишки і відходи харчової промисловості та деякі різні харчові продукти вартість імпорту продовжує щорічно спадати.

Висновки. Аналіз товарної структури експорту та імпорту продукції АПК України демонструє різноспрямований характер тенденцій зміни як вартості експорту, так і імпорту за останні шість років та за минулий рік. Це можна пояснити динамічним характером розвитку економіки у всіх сферах народногосподарського комплексу країни, диверсифікацією вітчизняного виробництва та змінами потреб світового ринку тощо. У будь-якому випадку

аналіз свідчить про потребу нарощування продовольчого експортного потенціалу країни за рахунок розширеного виробництва найбільш експортованих товарних груп продукції та зменшення обсягу імпортованих товарів, виробництво яких може бути забезпечено власними потужностями країни. До шляхів нарощування обсягів експорту як удосконалення експортно-імпоротної структури сільськогосподарської та продовольчої продукції в контексті підвищення конкурентоспроможності України на міжнародному ринку можна віднести реалізацію ряду заходів, спрямованих на забезпечення сільськогосподарського виробництва необхідним фінансуванням, матеріально-технічною базою; створення достойної інфраструктури на всіх рівнях виробництва і реалізації продукції; впровадження сучасних інноваційних технологій; реалізацію заходів з державного стимулювання експорту та підтримки проблемних, зокрема м'ясо-молочних галузей виробництва; залучення іноземних інвесторів та створення механізму «доступного» кредитування та інше. Система заходів зі зростання експортного потенціалу АПК України повинна впроваджуватися на всіх рівнях економіки, починаючи від споживацького і закінчуючи світовим.

Список літератури:

1. Експорт аграрної продукції у 2016 р./ Міністерство аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua>
2. Заєць К. Д. Державне регулювання виробництва та проблеми підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції/ К. Д. Заєць// Науковий вісник БДФА. Серія: Економічні науки : зб.наук.праць/ гол.ред. В.В. Прядко; Міністерство фінансів України, БДФА. – Чернівці: Технодрук, 2009. – Вип. 4. – С. 190-195
3. Зборовська Ю.Л. Підвищення конкурентоспроможності продукції - важлива умова нарощування експортного потенціалу АПК України/ Ю.Л. Зборовська// Зовнішня торгівля: право та економіка. - 2007. - №4. - С. 137-140
4. Козак Ю. Г., Логвінова Н. С., Барановська М. І. та ін. Міжнародна торгівля. 4-те вид. перероб. та доп. Підручник. / За ред. Козака Ю. Г., Логвінової Н. С., Барановської М. І. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 512 с.
5. Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року (проект) [Електронний ресурс]/ Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/apk?nid=16822>
6. Луценко В.О. Розробка заходів підвищення ефективності експортних операцій промислового підприємства. Автореф. [Електронний ресурс]: <http://www.uran.donetsk.ua/~masters/2002/fem/lutsenko/diss.htm>
7. Міністерство аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minagro.gov.ua/node/20188>
8. Продовольча та сільськогосподарська організація ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fao.org>
9. Рубан І. В. Обґрунтування стратегії розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємства на засадах збалансованої системи показників [Електронний ресурс]: http://www.rusnauka.com / 9_EISN_2007/ Economics/ 21328.doc.htm
10. Салькова І. Ю., Сторожук О. Л. Аналіз структури експорту продукції АПК/ І. Ю. Салькова// Глобальні та національні проблеми економіки. - 2016. - №9. – С.184-187
11. Следзь С. Агроекспорт / С. Следзь // Дзеркало тижня. Україна. – № 33 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://gazeta.dt.ua>
12. Структура українського експорту у 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ntd-group.org>
13. Сільське господарство України 2016: стат. зб. / [за ред. О.М. Прокопенка]. – К. : Державна служба статистики України, 2017. – 195 с.
14. Україна у цифрах 2016: стат. зб. / [за ред. І.Є. Вернера]. – К. : Державна служба статистики України, 2017. – 240 с.

Секція: 08.00.02 - Світове господарство і міжнародні економічні відносини